

Юринець Ю.Л., д.ю.н., професор,
Леуська О.І., здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА, ЯК ДЖЕРЕЛО ЗАСАДНИЧИХ ПРИНЦИПІВ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

1710 року Пилип Орлик створює «Пакти й Конституції прав і вольностей Війська Запорозького» – угоду зі старшиною та військом запорожців, відому як конституція Пилипа Орлика – документ великої значущості в історії українського державотворення, перша українська та одна з перших європейських конституцій. Вона обмежувала привілеї гетьмана та старшини, вирівнювала козаків в правах, зберігаючи при цьому окремий статус запорожців, передбачала політичну незалежність України від Московії та розбудову незалежної української Церкви [1].

Конституція Пилипа Орлика складається з преамбули та 16 статей.

Вступ містив історичний екскурс – від стародавніх часів до виступу гетьмана Івана Мазепи проти московського царя на боці шведського короля. Відзначалося, що Московське царство порушило свої зобов'язання, хоче ліквідувати привілеї Війська Запорозького та «накласти рабське ярмо на вільний народ, який нікому не дозволяв себе завоювати силою зброї».

У перших статтях визначили державну релігію – православ'я, кордони й основи зовнішньої політики. Шведського короля та його спадкоємців проголосили протекторами – покровителями України, а Кримське ханство – стратегічним партнером. Старшина й козаки назвали себе осиротілими

після смерті Мазепи. Водночас засудили політику, коли гетьмани нехтували давніми правами й вольностями [3]. В тексті документа її автори називають Українську державу Україною, Малою Руссю, Військом Запорізьким. Державне правління запропоновано сформувати у такий спосіб. Законодавча влада надається Генеральній Раді (парламенту), до якої входять генеральні старшини, цивільні полковники від міст, генеральні радники (делегати від полків з людей розважливих і заслужених), полкові старшини, сотники та представники від Запорозької Січі (ст. 6). Генеральній Раді належало працювати сесійно, тричі на рік — в січні (на Різдво Христове), квітні (на Великдень) і жовтні (на Покрову). На своїх зборах Генеральна Рада розглядає питання про безпеку держави, спільне благо, інші громадські справи, заслуховує звіти гетьмана, питання про недовіру йому, за поданням гетьмана обирає генеральну старшину [2].

Таким чином, було закладено певну форму постійного парламентаризму, - хоча і з епізодичними сесійними зборами, на відміну від традиційних для Гетьманщини чорних (загальних військових) та дорадчих старшинських рад. Таке утворення мало на меті контроль за діяльністю виконавчої влади. Вперше було передбачено введення до законодавчого органу виборних представників від полків (адміністративно-територіальних одиниць) та Запорозької Січі. Проте норми їхнього представництва у конституції не було встановлено. Через процедуру виборності генеральної та іншої старшини конституція частково успадкувала та унормувала звичаєву практику загального козацького (народного) безпосереднього парламентаризму Запорозької Січі, запровадивши парламентаризм представницький і забезпечивши при цьому незалежне становище обранців від волі гетьмана [2].

Шість статей Конституції спрямовані проти зловживання владою і на боротьбу з корупцією. Цей термін вживають в написаному староукраїнською мовою оригіналі тексту. Зокрема гетьманові заборонялося «на свій персональний пожиток використовувати військовий скарб, а задовольнятися лише своїми оброками та приходами, які кладуться на булаву та його гетьманську особу». Полковники також «не повинні мати інтересу до скарбів полкових, задовольняючись своїми приходами і добрами». Для дотримання цього запроваджувалася система виборних і «заприся жених» підскарбіїв.

Конституція застерігала, «щоб ясновельможний гетьман нікому за корупції полковничих урядів та інших військових та посполитих начальств не давав». Так само й полковників зобов'язали не ставити сотників та урядників «через корупції та будь-які інші респекти». Ще один антикорупційний пункт був проти пільговиків, які вибили собі звільнення від повинностей. Водночас посадовцям та слугам гетьмана, якщо вони мандрували «за приватними ділами, а не військовими» заборонялося

вимагати «підвід, кормів, напоїв та провідників, бо через те городовим розорення» [2]. Остання стаття присвячена податковій сваволі. Урядовцям наказали працювати, «зайвого від купців не вимагаючи і людям убогим не чинячи жодного здирства».

Отже, Конституція П. Орлика була не просто філософським поглядом науковця-одинака, а величезним кроком до втілення теорії поділу державної влади через юридичний акт, ухвалений установчими зборами представників українського козацтва, положення щодо піднесення до конституційного рівня місцевого самоврядування, соціальні підходи до життєвих проблем певних прошарків українського населення, приділено увагу культурно-освітнім питанням, урегульовано питання щодо військової справи. І, як бачимо, у сучасному світі ми досі користуємося певними положеннями та ідеями, які були закладені в цій Конституції, що ще раз демонструє її значимість, як джерело засадничих принципів сучасного конституціоналізму.

Література

1. Цікаві факти про історичні події. Конституція Пилипа Орлика. URL: <http://www.tsatu.edu.ua/biblioteka/cikavi-fakty-pro-istorychni-podiji-konstytucija-pylupa-orlyka/>
2. Конституція, яка випередила час. URL: <http://incognita.day.kyiv.ua/konstitucziya-yaka-viperedila-chas.html>
3. Конституція Пилипа Орлика боролася з корупцією. URL: https://gazeta.ua/articles/history-newspaper/_konstituciya-pilipa-orlika-borolasya-z-korupciyeyu/335266